

ARTSEQUAL

Konst, jämlikhet och välbefinnande: En rapport om den internationella forskningen

*Westerlund Heidi, Lehikoinen Kai, Anttila Eeva, Houni Pia,
Karttunen Sari, Väkevä Lauri, Furu Patrick, Heimonen Marja,
Jansson Satu-Mari, Juntunen Marja-Leena, Laes Tuulikki,
Laitinen Liisa, Laukkanen Anu och Pässilä Anne*

Denna rapport handlar om bakgrunden till och kriterier för forskningsprojektet The Arts as Public Service: Strategic Steps towards Equality (ArtsEqual) som Finska Akademiens råd för strategisk forskning har finansierat, framför allt ur internationellt perspektiv. Varför behövs ArtsEqual-projektet i Finland? Vilka kriterier har det framförts i internationella politiska och administrativa åtgärdsrekommendationer och forskningslitteratur? I projektet frågar vi: *Skulle konsten kunna uppfattas i ett vidare perspektiv som en offentlig service där jämlikheten är en av utgångspunkterna? Vilka mekanismer skapar ojämlikhet inom konstens och konstfostrans tjänster? Vilken typ av konstens och konstfostrans tjänster borde det finländska samhället utveckla för att främja jämlikhet, deltagande och välbefinnande?*

FINLANDS AKADEMI

Konstens och konstfostrans betydelse för samhället i internationella åtgärdsrekommendationer

I de internationella organisationernas rapporter har konstens roll i interaktionen mellan människorna fått en central betydelse. UNESCO, Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur, har betonat konstfostrans betydelse när man strävar efter att lösa nutidens sociala och kulturella utmaningar. Konstfostrans principer och praxis rekommenderas såväl för barn och ungdomar som för människor i alla åldrar som en form av livslångt lärande. I de centrala dokumenten ses konsten som ett kärnområde i samhället, där lärande sker såväl inom konsten och för konsten som genom konsten. Med andra ord fungerar konsten självständigt, men även i ett vidare perspektiv *som något som möjliggör lärande*. Konstens multidisciplinära och mångkulturella perspektiv tros bland annat bidra till identitetsbyggande, interkulturell samverkan, bra medborgarskap och fredsfostran, som är en förutsättning för en hållbar framtid.¹

Vid sidan av utbildning sammankopplas konsten mer och mer även med hälsa, välbefinnande och social förstärkning. Världshälsoorganisationen WHO har redan för femtio år sedan konstaterat att hälsa är lika med komplett fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte enbart avsaknad av sjukdom eller svaghet.² Numera är det även allmänt erkänt att hälsa och välbefinnande består av ett stort antal faktorer som påverkar varandra.³ Medvetenheten om välfärdsundersökningen och OECD:s (2013) anvisningar om mätning av subjektivt välbefinnande har fått nästan samtliga OECD-länder att se den lycka som människor upplever som en del av de nationella och lokala åtgärdsrekommendationer som bidrar till ett bättre liv.⁴ Socialt deltagande som motsats till marginalisering har sedan mitten av 1990-talet utgjort en del av Europeiska unionens välfärdspolitik.⁵ Att vara delaktig i konsten ses som en del av det sociala deltagande som

stärker hälsa och välbefinnande, för vilket intresset har växt när arbetslösheten, den internationella flyttningsrörelsen och de ekonomiska utmaningarna har ökat. I ett utvidgat välfärdstänkande ses konsten allt oftare som en del av social- och hälsovårdstjänster.⁶

Konst och jämlikhet

ArtsEqual-projektet granskar konstens betydelse för samhället och effekter framför allt ur jämlikhetens och ett likvärdigt deltagandes perspektiv. I internationella undersökningar har jämlikhet, mångfalden av sociala skillnader och skillnadskategorier granskats genom att använda normkritiska teorier, som gör det möjligt att analysera de mekanismer som ingår i social praxis och skapar ojämlikhet samt att identifiera diskriminerande strukturer.⁷ Intersektionalitet betyder att individens liv och till exempel individens upplevelse av utslagning även påverkas av andra skillnader än genus, såsom till exempel av klass, etnicitet, prestationsförmåga, religion och sexualitet. I en intersektionell analys granskas till exempel inte enbart genusets betydelse, utan hur klass eller sexualitet är kopplade till genus. Analysen kan avslöja och uppmärksamma även skillnader mellan kvinnor: alla kvinnor upplever inte samma typ av utslagning på grund av sitt genus, utan skillnaderna bör granskas mer differentierat genom att samtidigt bland annat ta hänsyn till prestationsförmågan och etniciteten. Detta å sin sida gör det möjligt att planera och rikta tjänsterna så att hänsyn tas till samhällets sociokulturella mångfald.⁸

Redan den finska termen för konst (taide) kopplas ofta till elitism och vissa sociokulturella kontexter. I flera internationella undersökningar ses den konstnärliga verksamheten och konstfostran dock som sociala och kritiska praxis, med hjälp av vilka det är möjligt att förutom synliggöra uppbyggnaden av sociala skillnader i samhället även på samma sätt *bidra till social rättvisa och likvärdigt deltagande*.⁹ Inom

1 Se bl.a. UNESCO (2010) och UNESCO (2006).

2 World Health Organization (1946).

3 Om välfärdens olika definitioner, se Vesan & Bizzotto (2011).

4 Helliwell, Layard & Sachs (2015).

5 Virolainen (2015, 20). Se även Belfiore (2002, 92-93).

6 State of the Field Committee (2009).

7 Se t.ex. Adams (2014); Penketh (2014a); Penketh (2014b).

8 Crenshaw (1989); Lutz, m.m. (2011).

9 T.ex. Penketh, (2014a); Cahill (2012); Preston (2011); Iverson & Seher (2014).

teatervetenskapen och dramafostran har man bland annat undersökt på vilket sätt teatern som strategiskt pedagogiskt instrument kan minska fördomar, negativa attityder, stereotyper och social stigmatisering. Effekterna ses som en del av att teatern erbjuder flera perspektiv för granskning, utgör en katalysator för diskussion och fungerar även känslomässigt.¹⁰ Inom scenkonsten och konstfostran har man ur handikappforskningens samt ur crip- och queer-teoriernas perspektiv utrett, på vilket sätt till exempel vår uppfattning om handikapp syns i konstens och konstfostrans branschspecifika praxis. De normkritiska referensramarna ger möjlighet till granskning av konsten som social praxis som en del av en större samhällskontext med hänsyn även till hur praxis upprätthåller skillnaderna.¹¹ Inom den normkritiska musikfostran och dansforskningen har handikapp bland annat granskats som en diskursiv struktur och som ett ärende som kan (om)förhandlas socialt.¹²

Forskarna uppmärksammar dock även att konsten inte automatiskt är icke-diskriminerande, utan den kan oavsiktligt stärka diskriminerande praxis till exempel genom våra uppfattningar om talang, kropp eller genus.¹³ Många framhäver också betydelsen av den osynliga normativa praxisen i strävan efter jämlikhet.¹⁴ Denna paradox som är relaterad till konstens och konstfostrans engagerande och dels eventuella uteslutande ojämlika praxis spelar en central roll i ArtsEqual-projektet. Vi frågar, *på vilket sätt skillnader identifieras, avvecklas eller överbyggs i det finländska samhällets konstverksamhet och vad som är konstens speciella karaktär när det gäller att skapa ett jämlikare och likvärdigare samhälle*. Det är viktigt att utveckla och standardisera begrepp som gör det möjligt att undersöka skillnader som en del av den naturliga variationen av mänskligheten och kroppsligheten genom att även uppskatta denna mångfald. Det är även viktigt att granska sätten med vilka skillnader och (o) jämlikhet skapas och upprätthålls i språkbruket samt konstens och konstfostrans diskurser.¹⁵

10 T.ex. Iverson & Seher (2014); Bowles, Nadon & Rauch (2013).

11 T.ex. Farrier & McNamara (2013); Hughes (2013); Jackson (2011).

12 Koppers (2000); Koppers (2007); Penketh (2014a); Penketh (2014b); Laes & Schmidt (i tryck).

13 T.ex. Lubet (2014); Koppers (2000); Holdsworth (2013); Laes & Schmidt (i tryck).

14 T.ex. Koppers (2000); Koppers (2007); Penketh (2014); Conroy (2012); Rydström (2012).

15 T.ex. Penketh (2014).

Vad vet man om ojämlikhetens mekanismer inom konstfostran?

I Finland kan konstfostran lokaliseras till en allmänbildande skola, grundutbildning inom konsten, småbarnsfostran, konstfostransarbete inom det fria bildningsarbetet och annan hobbyverksamhet. Av dessa fokuserar ArtsEqual-projektet framför allt på allmänbildande konstfostran och grundutbildning inom konsten. Grundutbildning inom konsten kan definieras som sådan målinriktad undervisning inom olika konstområden som ordnas framför allt för barn och ungdomar samt sker huvudsakligen utanför skolans läroplan och ger eleverna färdigheter i att uttrycka sig själva och söka sig till yrkes- och högskoleutbildning inom konsten. Grundutbildning inom konsten som utbildningsform är ett finländskt fenomen som endast delvis kan jämföras med skandinaviska "kulturskolor" eller den konstfostran som ordnas utanför skolorna i andra länder (community art education, out-of-school art education, extracurricular art education).¹⁶ Av denna anledning har forskning inom systemet i första hand bedrivits i Finland. Den internationella forskningen erbjuder dock reflektionsytta för utvecklingen av grundutbildning inom den finländska konsten på samma sätt som för utvecklingen av skolans konstfostran i en mer inkluderande, jämlikare och likvärdigare riktning.

Enligt de senaste utredningarna försätter familjens socioekonomiska bakgrund barn och ungdomar i en ojämlig ställning redan före skolåldern såväl när det gäller de allmänna inlärningsförutsättningarna och skolframgången som i hobbyverksamheten utanför skolan, inklusive konstintressen. Barns och ungdomars möjligheter att förverkliga sin egen potential är till stor del bland annat sammankopplade med familjens utbildnings- och inkomstnivå. Enligt en färsk brittisk studie är sannolikheten att barn i familjer med låg inkomstnivå deltar i konstintressen och blir delaktiga i det offentliga kulturutbudet lägre än för övriga barn.¹⁷ På motsvarande sätt varnar en nyligen publicerad amerikansk undersökning om en växande klyfta för möjligheter, som under de senaste decennierna har minskat barnens möjligheter i familjer med låga inkomster att göra framsteg i sina liv och få fram sin

16 Heimonen (2002); även t.ex. Marner & Örtengren (2003); Holmberg (2010); Lindgren (2014).

17 The Warwick Commission on the Future of Cultural Value (2015, 15).

egen talang till samhällets nytta.¹⁸ Undersökningar om talangutvecklingen (talent development) konstaterar samma koppling mellan familjens inkomstnivå och förverkligandet av talangpotentialen.¹⁹

Undersökningarna ger dock indikation för att skolan har möjlighet att avbryta ojämlikhetens spiral. En longitudinell 12-årig amerikansk undersökning med drygt 12 000 skolelever visade att ett intensivt deltagande i skolans konstundervisning bland annat har koppling till senare sökning till utbildning, deltagande i frivilligverksamhet och politisk aktivitet. Undersökningen utvärderade om just konsten genererar dessa positiva effekter eller om en aktiv hobbyverksamhet inom till exempel idrotten skulle kunna fungera på samma sätt. En omfattande statistisk analys visade att även om också idrotten har positiva effekter så är det just den konstundervisning som erbjuds samtliga elever som öppnar bättre möjligheter till framgång och aktivt liv även för de elever som har sämre utgångsläge.²⁰

Internationella undersökningar visar dessutom att konstfostran utanför skolan dels stöder skolans utbildningsuppgift, dels skapar möjligheter till sådant konstrelaterat lärande som den allmänbildande utbildningen inte erbjuder. Konsten får i undersökningarna ett brett verkningsfält förutom när det gäller utvecklingen av välbefinnandet även utvecklingen av det livslånga lärandet och den kritiska sociala och kulturella medvetenheten.²¹ Systemet för grundutbildning inom den finländska konsten fungerar under offentlig reglering och finansiering, vilket skapar särskilda förväntningar om jämlikhet och tillgänglighet för det. När det gäller efterfrågan på, utbud och tillgänglighet av grundutbildning inom konsten finns det enligt tidigare utredningar skillnader i elevernas socioekonomiska ställning, genus, ålder, den konstform som studeras samt i elevens bostadsområde.²²

Aspekterna i fråga om offentlig reglering gäller den undersökning som handlar om berättigandediskursen för grundutbildningen inom konsten. Med berättigandediskurs avses i detta sammanhang den diskussion som strävar efter att motivera existensen och nödvändigheten av en funktion eller institution i samhället. Med vilka argument försvarar man grundutbild-

ning inom konsten i offentliga diskussioner och vilka har rätt att delta i denna diskussion? Tidigare undersökningar stakar ut vägen för en övergripande granskning, där man uppmärksammar hur de dominerande gruppernas politiska ideologier definierar grundutbildningen inom konsten i konst- och kulturområdet.²³ Undersökningen av berättigandediskursen för grundutbildningen inom konsten hjälper bland annat till att förstå förankringen av programförklaringar, utredningar och undersökningar i en bredare samhällspolitisk diskussion och skapar utgångspunkter för de interventioner och det institutionella utvecklingsarbete som utvecklas i ArtsEqual-projektet. Det som prioriteras blir det styrsystem som standardiserar läroverkens grundutbildning inom konsten och de diskursiva uttryck i bakgrunden, framför allt ur läroverksdirektörers och beslutsfattarnas perspektiv. Projektet lyfter även fram alternativa sätt att analysera uppgiften och tillämpningsmodellerna för grundutbildningen inom konsten i dagens finländska samhälle.

Det är anmärkningsvärt att även den tidigare nämnda rekommendationen av UNESCO om konstfostran som en livslång process bygger på undersökning. Undersökningar visar att lärande och utveckling är oavsett ålder möjligt även när det gäller praktiska ämnen som sång, och att bland annat musikinlärandet har positiva effekter i livets olika delområden.²⁴ Musikfostran högre upp i åldern håller på att stabiliseras till en underart inom musikfostran som kräver professionell fördjupning.²⁵ En av målsättningarna för ArtsEqual-projektet är att utvidga och stabilisera synvinkeln hos äldre elever till en del av grundutbildningen inom konsten.

Konstens koppling till inlärningsförutsättningarna, trivseln i skolan och inlärningsresultaten

Förståelsen för hur konstens flerdimensionella effekter uppstår har ökat framför allt i och med den senaste hjärnforskningen som rör musik. Det har konstaterats att musikaliska aktiviteter har en positiv inverkan på kognitiva färdigheter, koncentrationsförmåga, uppmärksamhet, minne, lärande av motoriska färdigheter, språklig utveckling, sociala färdigheter och kreativt tänkande. Det har påvisats att utveckling av musikaliska färdigheter i skolåldern bland annat bi-

18 Putnam (2015).

19 T.ex. Sanchez, Aujla & Nordin-Bates (2012).

20 Catterall (2009).

21 T.ex. Bamford (2006); Winner, Glodstein & Vincent-Lancrin (2013).

22 T.ex. Koramo (2008); Tiainen (2012); Regionförvaltningsverket (2012).

23 Väkevä (2015).

24 Laes (2014).

25 T.ex. Creech, Hallam, McQueen & Varvarigou (2013); Creech, Hallam, Gaunt, Pincas, McQueen & Varvarigou (2013); Creech, Hallam, Varvarigou & McQueen (2014).

drar till att upptäcka de ändringar som sker i talljudet och gynnar sålunda framför allt inlärning av främmande språk. Hjärnforskningen har dessutom påvisat att musik och rörelse påverkar människans verksamhet på många olika sätt och plan.²⁶ När musik och rörelse kombineras är människans sinnen, funktioner, känslor och tänkande i ständig växelverkan, vilket leder till att verksamhetens effekter sträcker sig långt ut till lärandets och aktiviteternas olika områden.

Den bakomliggande tanken är att konstupplevelser och konstnärlig verksamhet förändrar de neurala kedjorna och modellerna för hur neuronerna löser sig, dvs. medför förändringar och lärande utan medveten ansträngning. Den omedvetna neurala verksamheten påstås vara en viktig bakgrundsfaktor för konstens pedagogiska kraft.²⁷ Kvaliteten på människans upplevelsemiljö bl.a. i en estetisk upplevelse verkar därmed ha stor betydelse för hjärnans funktion och den kognitiva processen. Med hjälp av den kvalitativa forskningen har man även kunnat vinna förståelse för karaktären av barns och ungdomars konstupplevelser. Till exempel inom dansen samlade man in material från 600 barn och ungdomar. Det som lyftes fram var upplevelsen av spänning, glädje, lugn, frihet, flygande och flöde bland många andra starka och betydelsefulla upplevelser.²⁸

*Critical Evidence: Verket How the arts benefit student achievement*²⁹ presenterar konstfostrans kopplingar till elevers skolframgångar utifrån en undersökning av konstfostrans 62 effekter (musik, bildkonst, teater och dans).³⁰ Enligt undersökningen verkar det som om dansen har en särskild koppling till utvecklingen av kreativt och kritiskt tänkande. Eftersom hjärnforskningen har fört fram även musikens förstärkande effekt på kreativiteten, ser det ut som om dans och improvisation med rörelser eller musik främjar utvecklingen av kreativitet.³¹ På samma sätt har generering av tal och rörelse koppling till hjärnans struktur, som för sin del förklarar rörelsens effekt på den språkliga utvecklingen.³² Utifrån en tidigare undersökning verkar det som om musiken har stor effekt på kognitiva processer och dansen å andra sidan på tänkandets

funktion och flöde. Det är än så länge oklart hur denna effekt uppstår inom dansen och hur dessa effekter är kopplade till de effekter som upplevs. Det har dock konstaterats att dansen förbättrar äldre personers och framför allt dementa åldringars kognitiva funktionsförmåga eller välbefinnande.³³ Trots dessa och många fler lovande forskningsresultat krävs det ytterligare forskning kring dansens och de olika konstformernas koppling till inlärningsförutsättningar och kognitiva funktioner. Det har till exempel inte forskats tillräckligt i dansens betydelse ur inlärningsförutsättningarnas och välbefinnandets perspektiv, vilket återupprätthåller dansens marginella andel i skolornas läroplaner. När det gäller dans kan man i viss mån stödja sig på forskning kring motionens kopplingar till skolframgången och inlärningsförutsättningarna. Enligt forskningarna försämrar åtminstone inte ökad motion skolframgångarna eller inlärningsförutsättningarna, även om den tid som används för motion minskar den övriga skolundervisningen. Inte heller försämrar den motion som ingår i lektionerna inlärningsresultaten. Antagligen kommer dans och övriga konstformer på samma sätt som motion att ha direkta och indirekta effekter.³⁴

Sammanfattningsvis är rapporterna om konstfostran och dess effekter på inlärningsförutsättningarna och välbefinnandet generellt positiva och uppmuntrande, även om man i undersökningarna i princip utgår ifrån att man hittar positiva effekter. Effekterna kan i stor utsträckning även förklaras med stöd av senaste tidens kognitionsvetenskap och hjärnforskning. Problemet är att det är få undersökningar som exakt beskriver processflödet och -innehållet eller de pedagogiska förhållningssätten inom konstundervisningen i anslutning till forskningen. Musikens effekter granskas till exempel utan att ta hänsyn till den musikaliska verksamhetens mångfald. Av undersökningarna framgår inte, *under vilka förutsättningar* den konstnärliga verksamheten är upplevelsemässigt betydelsefullt och *vad eventuella helande och betydelsefulla upplevelser bygger på*. Vad är då den speciella egenskap som konsten ger och som antagligen ger positiva effekter, är det till exempel fråga om upplevt välbefinnande eller den effekt som verifieras med externa mätare? Sålunda behövs det även forskning som kritiskt granskar *de problem som hänger ihop med konstfostrans genomförande och organisering, såsom ojämlikhet, urval och annan eventuell repres-*

26 Bastian (2000); Huotilainen & Putkonen (2008); Jentschke & Koelsch (2009); Särkämö & Huotilainen (2012); Trainor & Corregga (2010).

27 Catterall (2009, 141).

28 Bond & Stinson (2000); Bond & Stinson (2007).

29 Ruppert (2006).

30 Deasy (2002).

31 Gibson, Foley & Park (2009); Burnard (2012).

32 Hanna (2008).

33 Kattenstroth m.m. (2010); Ravelin (2008); Verghese m.m. (2003).

34 Syväoja m.m. (2012).

siv *praxis*. På samma sätt behövs det lösningsinriktad forskning och åtgärdsrekommendationer för hur kvalitetsmässigt goda konstupplevelser kan göras tillgängliga för varje växande barn och ungdom, oberoende av familjens inkomstnivå, hemort, kulturella bakgrund eller genus. Lösningarna hör väsentligen ihop bland annat med förankringen av den nya läroplanen i grundskolan, lärarnas grundutbildning och fortbildning samt med utvecklingen av samarbetet mellan olika aktörer (t.ex. grundskola och grundutbildning inom konsten). ArtsEqual strävar efter att för sin del komma med lösningar på dessa problem.

Konstnärskap i den sociala konstens projekt

Den gemensamma översynen av konsten, välbefinnandet och den jämlika delaktigheten framgår i dagens debatter inom konstbranschen, där kommentarerna om gemenskap blir allt vanligare. Forskarna talar bland annat om samfundskonst, dvs. om konst där konstnärerna samarbetar med olika grupper. Internationellt är samfundskonsten uppdelad i flera riktningar, som varierar till sin estetiska, etiska och politiska framtoning. Mellan paradigmen har man sedan 1990-talet fört emellanåt även häftiga debatter om samfundskonstens definition, betydelse och målsättningar.³⁵ Bland de mest kända inriktningarna finns dels den så kallade relationella estetiken³⁶, vars sociala effekter dock har kritiserats för att vara temporära och skenbara, och dels den antagonistiska konst som avslöjar samfundets konflikter.³⁷ Anhängare av dialogisk estetik betonar konstnärens och det lokala samfundets långvariga samarbete för att uppnå de politiska målsättningarna.³⁸ Forskare av den plats-specifika konsten ifrågasätter antagandet om enhetliga samfund och betonar betydelsen av temporära samfund.³⁹ Forskare betonar relationerna mellan samfundskonstnärerna, konstinstitutionerna och det politiska systemet.⁴⁰ Man kan dock fråga om *konstinstitutionerna utnyttjar samfundet i tillräcklig utsträckning, vilka motiv samfundskonstnärerna har och hur kollektiva konstprojekt förändrar konstnärskap*. Internationellt förs numera även livliga debatter om den

roll som tilldelats deltagare inom samfundskonsten⁴¹. Detta är väsentligt när man utvärderar samfundskonsten i förhållande till de metoder som använts för att engagera inom andra sektorer.

De mest entusiastiska försvararna av konstens autonomi och frihet ser samfundskonsten som ren tillämpning och inte som egentlig konst. Många samfundskonstnärer däremot anser att det bästa slutresultatet i samfundskonstens projekt uppnås när de uppstår på konstnärens initiativ och när man framför allt fokuserar på att skapa gemensam konst. Denna tanke används även i ArtsEqual-projektet. Utgångspunkten är allmän inom den internationella konstnärliga forskningen (artistic research, practice-based research in art) och i den konstnärliga verksamhetsforskningens (artistic action research, künstlerische Aktionsforschung) nätverk. I ArtsEqual-projektet kopplas dessa inriktningar till samfundskonstens, den socialt engagerade och ansvarsfulla konstens och konstfostrans begrepp. Målsättningen är att gestalta en allt tydligare plats för denna typ av verksamhet på konstens område och i det finländska samhället. Då måste man även utvärdera innehållet inom konstutbildningen: vilka teoretiska och praktiska kunskaper, inställningar och färdigheter behöver framtidens konstnärer och konstpedagoger?⁴²

Konstens, konstfostrans och de konstorienterade arbetsmetodernas betydelse i medicinvetenskapens och den sociala verksamhetens forskningar

Kanske en av de mest synliga förändringarna på det traditionella institutionella konstområdet på 2010-talet är den ökade användningen av konst inom hälsa och välbefinnande: genom att stärka hälsa och välbefinnande främjas människornas möjligheter att delta och agera likvärdigt i samhället. Det finns redan gott om forskningar kring konstens effekter i social- och hälsovårdsområdet. I den omfattande (385 forskningsrapporter) internationella rapport⁴³ om medicinska forskningspublikationer som granskar konstens och kulturens relation till hälsovården och konstens effekter på hälsan fann man tillförlitliga kliniska bevis på konstinterventionernas effekter i ett flertal medicinska områden. Bland dessa kan bland annat nämnas:

35 T.ex. Kantonen (2005); Kantonen (2009); Jackson (2011).

36 Bourriaud (2002).

37 Bishop (2004, 51–79); Bourriaud (2002).

38 Kester (2011); se även Kester (2004).

39 Kwon (2002).

40 Jackson (2011).

41 T.ex. Bishop (red.) (2006).

42 T.ex. Helguera (2011); Heinsius & Lehikoinen (red.) (2013).

43 Lelchuk Staricoffin (2004).

- bildkonstens och musikens mildrande effekter på ångest och depression inom kemoterapi i samband med cancerbehandlingar och konsten som eventuell adjuvant för att mildra behandlingens biverkningar
- musikens effekter för att mildra patienternas ångest och påverka nivån på livsfunktionerna (blodtryck, puls, hjärtmuskelnens syrebehov) i hjärtenheter och även statistiskt betydelsefulla positiva effekter på nyföddas kliniska tillstånd och beteende vid intensivvården samt förkortning av sjukhusvistelser
- konstinterventionernas positiva effekter på den trivsel som patienten upplever, minskning av kroppens stresshormonhalt och blodtryck vid medicinska ingrepp som orsakar patienterna stress
- musikens positiva effekter på de fysiska och psykiska variablerna som gäller smärtindikatorer vid smärtbehandling och minskning av behovet av postoperativ smärtmedicinering
- effekten av den musik, levande musik och bildkonst som patienten själv har valt som minskar stress och ångest och stödjer livsfunktionerna vid kirurgiska operationer samt musikens effekt på återhämtning efter operationer och minskning av behovet av lugnande medel
- i fråga om mentalvårdstjänster konstens positiva effekt på patienters medel att uttrycka sig själva, deras kommunikationsförmåga och därigenom förstärkning av familjeförbanden och självkänslan; genom konst kan man även åstadkomma förändringar i beteendet – lugnare, mer uppmärksamma och mer samarbetsvilliga patienter behöver mindre medicinering och färre fysiska begränsningar.

I de undersökningar som gäller hälsa och välbefinnande har positiva forskningsresultat uppnåtts framför allt när det gäller vården av långtidssjuka, som en del av rehabiliteringen och som stöd när det gäller att hantera sjukdomen i det dagliga livet. Bland annat inom smärtforskning har man konstaterat att konstnärlig aktivitet har betydelse för hur man tål och accepterar smärtan.⁴⁴ I Parkinson-undersökningen har det konstaterats att dansen bland annat har en koppling till bättre balans, funktionell rörelseför-

44 Lynch m.m. (2013).

måga, motorik och livskvalitet.⁴⁵ Det har konstaterats att konstverksamhet på allmänläkares mottagning i primärvården har positiva effekter på välbefinnande och mental hälsa.⁴⁶ I en verksamhet mellan museer, gallerior och vårdbranschen och i tillhörande forskning har man bland annat konstaterat att föremålsorienterad hågkomst förbättrar äldre människors sinnesstämning och funktionsinriktade museiverkstäder har positiv inverkan på välbefinnande, sällskaplighet och självförtroende hos rehabiliteringsklienter inom mental- och missbrukarvården.⁴⁷

Enligt den nationella lägesrapporten i USA hade införandet av konst som en del av hälso- och sjukvårdstjänsterna ökat mellan 2004 och 2007. Samtidigt hade även resurserna för konstprogrammen och för yrkesfolket i organisationerna förbättrats. Inom hälso- och vårdbranschen hade konsttjänster erbjudits i stor utsträckning till olika kundpopulationer inom hälso- och sjukvården. Samtidigt är dock forskning kring de *ekonomiska* effekterna av de konstprogram som genomförs i branschen begränsad – trots att det finns gott om anekdotiska bevis, finns det lite forskningsdata. I rapporten önskade man att konstens effekter ska utvidgas även till konstens ekonomiska effekter inom hälso- och sjukvården samt till den politiska debatt där minskningen av hälso- och sjukvårdens kostnader och kvaliteten på vården kombineras.⁴⁸ *Det behövs dock mer detaljerad information om de olika konstformernas funktionsmekanismer som skapar positiva effekter på vårdarbetets olika delområden utan att glömma eventuella negativa effekter som konsten kan ha.*

En viktig grupp i de forskningar som granskar gränssnittet för konsten och den sociala verksamheten är personer med funktionshinder. Enligt en australisk undersökning har personer med funktionshinder tillgång till fler tjänster än till exempel människor med psykiska hälsoproblem. Erbjudna konsttjänster producerades dock inte enligt inkluderingsprincipen⁴⁹ i konstbranschens institutioner utan i handikappservicens särskilda lokaler. Det fanns även skillnader i om deltagarna fick ställa ut sina kreativa alster offentligt. En betydande del (81 %) av de organisationer som

45 Houston & McGill (2013); McKee & Hackney (2013); Hackney & Earhart (2010).

46 Crone m.m. (2013).

47 Smiraglia 2015; Morse m.m. (2015); Wilson m.m. (2015).

48 State of the Field Committee (2009).

49 Med inkludering avses alla människors rätt att tillhöra normala samfund i stället för att placera dem i sina egna separata servicesystem (UNESCO 1994).

erbjuder konst- och kulturtjänster till personer med funktionshinder skulle gärna öka mängden sådana tjänster, men verksamheten behöver ytterligare finansiering, lämpligt yrkesfolk inom konstbranschen och information om framgångsrika projekt.⁵⁰ I Australien har man även forskat i funktionshindrades möjligheter och hinder för att få bli sysselsatta inom konsten. Enligt denna undersökning som genomfördes som en del av den nationella handikappstrategin för konsten har personer med funktionshinder stort intresse att arbeta i konst- och kulturbranschen, och branschorganisationerna har goda förutsättningar att vara inkluderande arbetsgivare. Trots detta är sysselsättningen av personer med funktionshinder i konst- och kulturbranschen begränsad. Utöver den allmänna diskrimineringen av personer med funktionshinder förhindras sysselsättningen bland annat av arbetsgivarnas oro över behovet av extra resurser och det faktum att sysselsättningstjänsterna ännu inte ser konsten som en karriärmöjlighet för personer med funktionsnedsättning.⁵¹ *Med andra ord behövs det inom handikappforskningen mer forskning kring de kulturella, sociala, institutionella och ekonomiska mekanismer som gör det svårare att tillämpa inkludering inom konsten och konstfostran samt beskrivningar av god praxis och bra verksamhetsmodeller.* Det är viktigt att man i forskningen tar hänsyn till de egna erfarenheterna och behoven hos de personer med funktionsnedsättning som använder tjänsterna samt det intersektionella perspektivet som nämndes i denna rapport.

I internationella undersökningar är frågan om att förhindra de ungas marginalisering i gränssnittet för konsten och den sociala verksamheten central. I Storbritannien har de nationella initiativen som rör ungdomsprogram planerats så att de ska uppmuntra deltagande i konsten i vardagens informella inlärningssituationer. Kunskapen om vilken effekt dessa initiativ har haft såväl på de unga som på konst- och kulturbranschen, vilka utmaningar initiativen har mött och de bakomliggande politiska programmen är dock begränsad.⁵² Det man vet är att de unga lär sig med hjälp av engagerande konst hur de blir delaktiga i konsten, hur förtrycket fungerar i samhället och hur man kan ingripa.⁵³ I ungdomsarbetet erkänns värdet av konstnärligt och kreativt lärande bland annat i att det ger individen möjlighet att se sig själv

som en del av en större bild samt medel att bearbeta utmaningar vid horisonten.⁵⁴ Det har konstaterats att samfundskonsten stärker individer och grupper som inte har inflytande och vars egen röst inte hörs i samhället.⁵⁵ Konst och kreativa tillvägagångssätt kan därmed stärka samhörighetskänslan hos de grupper som är i en svagare ställning och ge unga och samfund möjligheter att bearbeta begrepp och erfarenheter som kraflöshet och röst samt därigenom även förstå komplexa samhällsproblem och hur de rådande förhållandena påverkar dem.⁵⁶ *Det behövs dock mer forskningsresultat om de mekanismer inom konsten och konstfostran som bidrar till att socialt stärka de unga. Hur frigör konsten och konstfostran som en praktisk verksamhet kreativ energi, bygger solidaritet i ett samfund, ger individen en röst att uttrycka sina avsikter och hjälper dem att bygga upp positiva anpassningsstrategier?*

Samtidigt som konsten har blivit en central del av ungdomsarbetets praxis har aktörerna i ungdoms- och konstområdet varit tvungna att förhandla om verksamhetens målsättningar, motivation, stil och förväntade resultat samt om eventuella konflikter som uppstått i samarbetet.⁵⁷ I USA har man konstaterat att temabaserade konstprojekt fungerar som en del av ungdomsarbetet endast om man vid planering av projekten tar hänsyn till åldersgruppens förmågor och behov.⁵⁸ En smal definition av kreativitet som betonar högkonst kan lägga för stor vikt på konstnärliga alster och deras kvalitet och därmed exkludera många unga och personer som utför ungdomsarbete.⁵⁹ Man har försökt att precisera begreppet kreativitet genom att använda små initialer (creativity) när det handlar om att använda fantasi, väcka frågor och leka som en del av lärande, och stora initialer (Creativity) när man hänvisar till betydelsefulla tänkare och konstnärer.⁶⁰ Många av dem som utför ungdomsarbete identifierar sig med den kreativitet som skrivits med små initialer och som är möjlig för alla och som framhäver kvaliteten i den personliga aktiviteten. En sådan kreativ interaktion mellan individer och grupper skapar glädje, samtidigt som den hjälper vuxna att förstå de ungas erfarenhetsvärld när de öppnar sig.⁶¹

50 Accessible Arts (2011).

51 DADAA Inc and Arts Access Australia (2012).

52 BERA (2015).

53 Webster & Buglas (2005).

54 Miles (2007, 278).

55 Patel (2012, 66).

56 Patel (2012, 66–67).

57 Brocken (2015).

58 Jonas (2012, 16).

59 Batsleer & Davies (2010).

60 Craft (2001).

61 Patel (2012, 64).

Ett flertal internationella undersökningar visar att den konstverksamhet som genomförts i samarbete mellan social- och hälsovården gör det möjligt att delta i konsten för många som konsttjänsterna annars inte når och som har upplevt sig vara utanför eller diskriminerade inom konstinstitutioner i huvudströmningen.⁶² Det behövs dock mer forskning ifall en del konstprojekt inom ungdomsarbetet kan ge känslan av marginalisering för vissa ungdomar och personer som utför ungdomsarbete. Om detta stämmer *behövs en detaljerad analys om de mekanismer som orsakar marginalisering. Är det fråga om konst, konstpedagogik eller eventuellt om att man inte har fått färdigheter att delta i konsten hemma eller i skolan?* Därför är det även viktigt att undersöka, *hur samarbetet mellan kultur- och konstinstitutionerna samt social- och hälsovårdsbranschens organisationer kan utvecklas samt på vilket sätt konsten och den konstnärliga verksamheten kan utnyttjas som en del av den pågående förändringen när det gäller att producera tjänster för hälsovård, invandrare, ungdomar, personer med funktionsnedsättning och äldre personer.*⁶³

Konstorierade medel inom utvecklingen av social- och hälsovårdsbranschens verksamhet

Konstens medel har tillämpats och undersökts i de organisationer som producerar social- och hälsovårdstjänster tvärvetenskapligt för olika ändamål.⁶⁴ I internationella undersökningar har man bland annat granskat den konstnärliga verksamhetens möjligheter och betydelse inom utvecklingen av en ny typ av infrastrukturer för vård och omsorg i social- och hälsovårdsbranschen. En färsk brittisk undersökning granskar ett konstorierat projekt som utmanar den normativa socialvårdens praxis. Projektet var inriktat på unga män som riskerade att bli marginaliserade från de offentliga välfärdstjänsterna.⁶⁵ Undersökningen ser den konstnärliga verksamheten inte enbart som komplement till den sociala omsorgen och stödåtgärderna utan även som ett sätt att granska dessa på ett nytt sätt. I rapporten betonas konstens möjlighet att skapa mångfaldiga och inkluderande former av omsorg och stöd som tar hänsyn till de människor som behöver stöd och deras livssituation som en komplex helhet. Delvis handlar frågan om *hur kontakten till de*

människor som blir eller riskerar att bli marginaliserade från befintliga serviceprocesser skapas, och delvis om vilken typ av omsorg och stöd olika människor behöver. Det handlar även om *vilken typ av aktörer deltagarna anses vara: endast som personer som behöver stöd eller tar emot hjälp eller som individer som även har något att ge.*

Den annorlunda synvinkel som konsten erbjuder till den teknisk-rationella och biomedicinska människobild som råder inom hälsovårdsbranschen har bland annat granskats i ett forskningsprojekt som kombinerade brittisk teater och medicinsk vetenskap. Granskningen av medicinsk praxis och mottagnings-situationer som sociala föreställningar visade brister på huvudströmningens medicinska metoder att förstå betydelsen av interaktion, sammanhang, mänskiska, samfund och tolkningar inom vården och tillfrisknandet. Det konstaterades att den teaterorienterade utbildning i interaktion för läkare som utvecklades som en del av undersökningen var nyttig för medicinstuderande.⁶⁶ Liknande resultat om konst i den medicinska utbildningen har även uppnåtts i andra forskningar: Konst som en del av studierna kan bland annat förbättra reflektions- och interaktionsförmåga, kritiskt tänkande, ledarskapsförmåga, identifiering av tyst kunskap, empati och respekt för komplexitet.⁶⁷

Ur organisations- och innovationsforskningens perspektiv kan konstateras att det finns olika typer av forskning⁶⁸ kring tillämpningen av konst i social- och hälsovårdsbranschens organisationer, men *att synliggöra de centrala utmaningarna för utveckling kräver en grundlig metaanalys av undersökningarna.* I ljuset av en preliminär granskning gäller en av de centrala utmaningarna för utveckling arbets- och verksamhetskulturerna i social- och hälsovårdsbranschen. I organisationerna är man i allmänhet medveten om problemen med jämlikhet och likvärdighet, men ledningen och personalen saknar ofta metoder och verksamhetsföra för att hantera dessa. *ArtsEqual-projektet spelar en viktig roll när det gäller att synliggöra den strukturella och systematiska nivån på frågorna om jämlikhet och likvärdighet i social- och hälsovårdsbranschen.* Särskild vikt ska läggas på de dolda grundläggande idéerna och strukturerna inom arbetskulturen och lärandet samt på det sätt hur dessa avgörs på ett reflekterande och reflexivt⁶⁹ sätt.

62 T.ex. Wilson m.m. (2015); Crone m.m. (2013).

63 T.ex. Goldingay m.m. (2014).

64 Clift & Camic (2015).

65 Hughes (2013).

66 Goldingay, Dieppe, Mangan & Marsden (2014).

67 T.ex. Lake, Jackson & Hardman (2015); Lempp m.m. (2010).

68 T.ex. Clift & Camic (2015); Daykin, Byren & Soteriou (2008);

Department of Health with Arts Council England (2007).

69 T.ex. Taylor & Ladkin (2009); Cunliffe (2004); Vince (2002).

De samhälleliga och ekonomiska effekterna av konstens jämlika tillgänglighet

ArtEqual-projektets effekt som perforerar olika funktioner lutar starkt mot internationella utgångspunkter, eftersom forskningen kring konstens effekter ännu inte är så utbredd i Finland. Granskningen av konstens effekter har under 2000-talet diskuterats mycket såväl inom det nationella som inom det internationella forskningsområdet. Informationen är dock utspridd, och den dominerande uppfattningen är att det inte finns *en enda* infallsvinkel att granska konstens effekter som tar hänsyn till alla olika effekter (t.ex. pedagogiska, kulturpolitiska, hälsomässiga, sociala, organisatoriska och nationalekonomiska).⁷⁰

Internationellt kan Storbritannien anses vara ett exempel på den historiska vägen för forskningen av konstens effekter. Redan på 1960-talet förstod man i de kollektiva konströrelserna betydelsen av konstens effekter som stöd till politiska beslutsprocesser. Från och med 1980-talet blev konsten och kulturen genom den urbana utvecklingen strategiskt viktiga, när man upptäckte konstens effekt på den ekonomiska återhämtningen och dess starka betydelse för samfunden och stadsborna.⁷¹ Undersökningen *The Social Impact of the Arts* (1993) anses vara en av de första undersökningar som mätte sociala effekter. Senare undersökningar rapporterade att konstens positiva sociala effekter bland annat hänförde sig till ökat socialt umgänge mellan individer och grupper, ökad uttrycksförmåga och starkare kreativitet.⁷² I Storbritannien har även konstkommissioner genomfört ett flertal forskningar kring konstens effekter på 2000-talet.⁷³ Rapporterna ger tydliga bevis på den konstpraxis som är väsentlig för medborgarnas välbefinnande.⁷⁴

Som det framgår av denna rapport är konstens effektmekanismer redan kända i viss utsträckning och de har uppdelats på följande sätt: individuella (materiell/hälsa, kognitiv/psykologisk, samarbetsvillig) och samfundsrelaterade (ekonomisk, kulturell, social). Denna uppdelning kan även förstås genom effekter på olika nivåer. Dessa är direkt deltagande, publikdeltagande, närvaro av konstnärer och konstorganisationer och -institutioner.⁷⁵ Konstens effekt på ett

samfund kan betraktas utifrån följande påstående: Konsten ökar socialt kapital och samhörighet mellan samfundets medlemmar, den har positiv inverkan på ekonomin och är nyttig för individerna – den förbättrar hälsan, ger psykiskt välbefinnande, utvecklar färdigheter, kulturellt kapital och kreativitet.⁷⁶ Det behövs mer forskning i olika sociala miljöer kring arbetet med konstinterventioner och om hur dessa interventioner förverkligas som en del av *arbetsorganisationer* i skolor, i vårdbranschens organisationer, i ungdomsarbetet osv. Dessutom behövs det ny forskning kring konstarbetets förändringar och deras effekt på konstprofessionalism, särskilt med fokus på tanken om konst som en grundläggande tjänst för alla.

Hur påverkar uppfattningarna om konstens autonomi vs. instrumentella användning inom konstprofessionalismen, konstbranschens utbildningar och användningen av konst i samband med bastjänsterna? Hur orsakar och upprätthåller de dominerande inställningar som gäller konsten ojämlikheten respektive främjar likvärdigheten? Hur kan konstinterventioner användas för att påverka de uppfattningar som gäller konsten i samhället, eller kan man?

ArtsEqual-projektet strävar även efter att granska konsten som en del av den hållbara ekonomiska utvecklingen i det finländska samhället. Ur den kreativa ekonomins perspektiv har kulturens värde i Storbritannien nyligen granskats i en analys vars tre centrala iakttagelser var: 1) med kulturella och kreativa färdigheter kan man bidra till välbefinnande, ekonomi, nationell identitet och globalt inflytande, 2) systematiskt betraktat bildar kultur och kreativitet ett ekosystem, där de olika delarna påverkar varandra, och 3) det måste läggas större vikt på synergier i de sammanlänkade sektorerna i ekosystemet mellan kulturindustrin och den kreativa industrin. Stimuleringen och tillämpningen av den kreativa potentialen hos individer måste stärkas för att människornas kulturella och ekonomiska insats kommer till bättre nytta för samhället.⁷⁷

Konstens och kulturens ekonomiska effekter kan å ena sidan delas upp grovt i nationalekonomiska, organisatoriska och individuella effekter⁷⁸ och å andra sidan i direkta och indirekta effekter som tidigare konstaterats.⁷⁹ I en färsk global kartläggning, där kulturbranschen och de kreativa branscherna behandlas

70 Jansson (2014, 15-16).

71 T.ex. Belfiore & Bennett (2008); Reeves (2002); Pratt (1997).

72 Landry m.m. (1996); Galloway (1995).

73 T.ex. DCMS (2001); Jermyn (2001).

74 Se framför allt Matarasso (1997).

75 Guetzkow (2002, 2-4).

76 Guetzkows rapport samlar ihop konstens effekter genom ett antal faktapåståenden som bygger på ett flertal internationella undersökningar om ämnet (Mt.).

77 The Warwick Commission (2015).

78 T.ex. NEA (2013); Reeves (2002).

79 Guetzkow (2002); NEA (2013).

som en enhet, konstateras att branschernas samman- tagna globala avkastning är över 2 000 miljarder euro per år, vilket utgör tre procent av hela världens bruttonationalprodukt.⁸⁰ Globalt sysselsätter branscherna nästan 30 miljoner människor, vilket utgör cirka en procent av världens arbetsföra befolkning. Kartläggningen är i sitt slag det första försöket att få en bild av konstens, kulturens och de kreativa branschernas effekter. Effekterna är direkta effekter som ska mätas på den nationalekonomiska nivån och visar att arbetstagare inom de kreativa branscherna producerar tredubbelt sin andel av bruttonationalprodukten. En longitudinell amerikansk undersökning har dessutom visat att kulturen och konsten, när de mäts i BNP, har långsiktiga positiva effekter på den lokala ekonomin och att kulturinvesteringarna har bestående ekonomiska effekter.⁸¹

Enligt det senaste tänkandet är konstens och kulturens ekonomiska effekter dock till största delen indirekta.⁸² Konstens och kulturens effekter har dessutom undersökts framför allt på företagsnivån i så kallade konstinterventionsstudier.⁸³ Organisatoriska studier granskar i allmänhet hur konstorienterad verksamhet kan användas för att utveckla organisationen eller en del av den. Det har konstaterats att utvecklingen i vissa fall har till och med stora indirekta ekonomiska effekter.⁸⁴ På den individuella nivån har kulturens och konstens ekonomiska effekter två sidor och de sträcker sig dels till enskilda konstnärers ekonomiska nytta, dels inspirerar de konsumenter och tjänstemottagare och medför därigenom indirekt ekonomisk nytta.⁸⁵ I

ArtsEqual-projektet granskar vi *vilken typ av direkta och indirekta ekonomiska effekter en jämlikare tillgång till konsten och konstverksamheter och -tjänster som överskrider de traditionella institutionella gränserna skulle kunna ha i Finland.*

Sammanfattning

Mot bakgrund av den internationella och inhemska forskningslitteraturen är det klart att det traditionellt definierade fältet för konst och konstfostran håller på att ändras. Uppkomsten av nya begrepp är ett tecken på att tidigare utgångspunkter är otillräckliga när man granskar konstens och konstfostrans nya verksamhetsmodeller, som ofta uppstår i gränssnitten mellan olika områden. Man kan säga att forskningen inom ArtsEqual-projektet riktar sig framför allt på en ny typ av tvärprofessionell, -konstnärlig och -vetenskaplig hybrid verksamhet, kritisk granskning av dess effekter samt på produktion och etablering av nya begrepp. Vi strävar efter att hitta forskningskriterier för hur konsten och konstfostran systematiskt – som bastjänster som alla har tillgång till på ett jämlikt sätt – kunde stärka välbefinnande och hållbar utveckling och stödjade utvecklingen av kreativa, i samhället engagerade och ansvarsfulla medborgare i Finland.

80 Lhermitte m.m. (2015).

81 Pedroni & Sheppard (2013).

82 Americans for the Arts (2011); Lhermitte m.m. (2015); Newbold m.m. (2015).

83 T.ex. Berthoin Antal & Strauß (2013); Darsø (2004); Nissley (2010).

84 Adler (2006); Schiuma (2011).

85 Americans for the Arts (2011).

Källor

- Accessible Arts. 2011. *2010 Survey of Arts Programmes/ Projects for People with Disability in NSW*. Walsh Bay, NSW: Accessible Arts.
- Adams, J. 2014. "Art for Life: Race, Gender, Disability and Class – Critical Discourses around Participation in Arts Education." *International Journal of Art and Design Education* 33:3, 288-290.
- Adler, N. 2006. "The arts and leadership: now that we can do anything, what will we do?" *Academy of Management Learning & Education* 5:4, 486-99.
- Aluehallintovirasto. 2014. *Taiteen perusopetuksen alueellinen saavutettavuus 2012. Aluehallintovirastojen peruspalvelujen arviointi*. Etelä-Suomen aluehallintoviraston julkaisu 28/2014.
- Bamford, Anne. 2006. *The Wow Factor: Global research compendium on the impact of the arts in education*. Münster: Waxmann Verlag.
- Bastian, H. G. 2000. *Musik(erziehung) und ihre Wirkung. Eine Langzeitstudie an Berliner Grundhochschulen*. Mainz: Schott Musik International.
- Batsleer, J. & Davies, B. (Red.) 2010. *What is Youth Work?* Exeter: Learning Matters.
- Belfast Health and Social Care Trust. 2013. *Unfolding Arts in Health. Belfast trust Arts in Health Strategy 2013-2015*. Belfast: Belfast Health and Social Care and Arts Care North Ireland. http://www.belfasttrust.hscni.net/pdf/Belfast_Trust_Arts_in_Health_Strategy_2013-2015.pdf. (Hämtad 20.12.2015).
- Belfiore, E. 2002. "Art as mean of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK." *International Journal of Cultural Policy* 8:1, 91-106.
- Belfiore, E. & Bennett, O. 2008. *The Social Impact of the Arts: An Intellectual History*. Houndsmills & New York: Palgrave Macmillan.
- BERA 2015. "Youth work, informal learning and the arts: exploring the research and practice agenda -seminar." The University of Nottingham. 18.4.2015. Seminar webbsida. <https://www.bera.ac.uk/event/youth-work-informal-learning-and-the-arts>. (Hämtad 6.12.2015).
- Berthoin Antal, A. & Strauß, A. 2013. *Artistic interventions in organisations: Finding evidence of values-added*. Creative Clash Report. Berlin: WZB.
- Bishop, C. 2004. "Antagonism and Relational Aesthetics." *October* 110, 51-79.
- Bishop, C. (Red.). 2006. *Participation*. London: Whitechapel Gallery.
- Bond, K. E. & Stinson, S. W. 2000. "'I Feel Like I'm Going to Take off!' Young People's Experiences of the Superordinary in Dance." *Dance Research Journal* 32:2, 52-87.
- Bond, K. E. & Stinson, S. W. 2007. "'It's Work, Work, Work': Young People's Experiences of Effort and Engagement in Dance." *Research in Dance Education* 8:2, 155-183.
- Bourriaud, N. 2002. *Relational Aesthetics*. Dijón: Les presses du reel.
- Bowles, N. & Nadon, D.R. (Red.). 2013. *Theater in the Americas: Staging Social Justice: Collaborating to Create Activist Theatre*. Southern Illinois University Press.
- Brocken. S. 2015. "The fight for identity: arts and youth work in collaboration." BERA Youth work, informal learning and the arts: exploring the research and practice agenda. The University of Nottingham, Nottingham. 18.4.2015. <https://www.bera.ac.uk/wp-content/uploads/2014/12/Steph-Brocken-University-of-Chester.pdf?noredirect=1>. (Hämtad 15.12.2015).
- Burnard, P. 2012. *Musical Creativities in Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Cahill, H. 2012. "Form and governance: considering the drama as a 'technology of the self'." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 17:3, 405-424.
- Clift, S. & Camic, P. M. 2015. *Oxford Textbook of Creative Arts, Health, and Wellbeing: International Perspective on Practice, Policy and Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Clift, S. & Camic, P. M. & Chapman, B. & Clayton, G., Daykin, N. & Eades, G. & Parkinson, C. & Stickley, T. & White, M. 2009. "The state of arts and health in England." *Arts and Health: An International Journal for Research, Policy and Practice* 1:1, 6-35.
- Conroy, C. 2012. "Freaks and not freaks: Theatre and the making of crip identity." *Lambda Nordica* 1-2, 168-193
- Craft, A. 2001. "Little 'c' creativity." Teoksessa A. Craft & B. Jeffrey & M. Leibling (Red.). *Creativity in Education*. London: Continuum, 45-61.
- Creech, A. & Hallam, S. & Gaunt, H. & Pincas, A. & McQueen, H. & Varvarigou, M. 2013. "The role of musical possible selves in supporting subjective well-being in later life." *Music Education Research*, Published online: 28 Apr 2013, 1-18.
- Creech, A. & Hallam, S. & McQueen, H. & Varvarigou, M. 2013. "The power of music in the lives of older adults." *Research Studies in Music Education* 35:1, 83-98.
- Creech, A. & Hallam, S. & Varvarigou, M. & McQueen, H. 2014. *Active ageing with music: Supporting wellbeing in the Third and Fourth Ages*. London: Institute of Education Press.
- Crenshaw, K. 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *The University of Chicago Legal Forum* 140: 139-167.
- Crone, D. & O'Connell, E. & Tyson, P. & Clark-Stone, F. & Orpher, S. & James, D. 2013 "'Art Lift' intervention to improve mental well-being: An observational study from UK general practice." *International Journal of Mental Health Nursing* 22:3, 279-286.
- Cunliffe, A. L. 2004. "On Becoming a Critically Reflexive Practitioner." *Journal of Management Education* 28:4, 407-426.
- DADAA Inc and Arts Access Australia. 2012. *Art Works. Employment in the Arts for People with Disability: Current Status, Barriers and Strategies*. Fremantle WA: DADAA Inc.
- Darsø, L. 2004. *Artful Creation. Learning-Tales of Arts-In-Business*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

- Daykin, N. & Byrne, E. & Soteriou, T. 2008. "Review: The impact of art, design and environment in mental healthcare: a systematic review of the literature." *Perspectives in Public Health* 128:2, 85-94.
- DCMS 2001. *Creative Industries Mapping Document 2001*. (2. painos.). London: Department of Culture, Media and Sport.
- Deasy, R. J. (Red.). 2002. *Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development*. Washington, DC: AEP.
- Department of Health with Arts Council England. 2007. *A prospectus for arts and health*. London: Arts Council England.
- Farrier, S. & McNamara, C. 2013. "Editorial: The gender and sexuality issue." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 111-119.
- Galloway, S. 2015. *Changing Lives, The Social Impact of the Arts*. Edinburgh: Scottish Arts Council.
- Gibson, C. & Foley, B. & Park, S. 2009. "Enhanced divergent thinking and creativity in musicians: A behavioral and near-infrared spectroscopy study." *Brain and Cognition* 69:1, 162-169.
- Goldingay, S. & Dieppe, P. & Mangan, N. & Marsden, D. 2014. "(Re)acting medicine: applying theatre in order to develop a whole-systems approach to understanding the healing response." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 19:3, 272-279.
- Guetzkow, J. 2002. *How the arts impact communities: An introduction to the literature on arts impact studies*. Working paper series, 20. New Jersey: Princeton University.
- Hackney, M. E. & Earhart, G. M. 2010. "Effects of dance on balance and gait in severe Parkinson Disease: A case study." *Disability Rehabilitation* 32:8, 679-684.
- Hanna, J. L. 2008. "A Nonverbal Language for Imagining and Learning: Dance Education in K-12 Curriculum." *Educational Researcher* 37:8, 491-506.
- Heimonen, M. 2002. *Music Education & Law. Regulation as an Instrument*. Studia Musica 17. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Heinsius, J. & Lehtikainen, K. (Red.) 2013. *Training Artists for Innovation: Competencies for New Contexts*. Kokos Publications 2, Helsinki: Theatre Academy, University of the Arts Helsinki. Helguera, P. 2011. *Education for Socially Engaged Art*. New York: Jorge Pinto Books.
- Helliwell, J. & Layard, R. & Sachs, J. (Red.). 2015. *World Happiness Report 2015*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Holdsworth, N. 2013. "'Boys don't dance, do they?'" *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 168-178.
- Holmberg, K. 2010. *Musik- och kulturskolan i senmoderniteten: reservat eller marknad?* Publications from the Malmö Academy of Music: studies in music and music education no 14. Malmö: Malmö Academy of Music.
- Houston, S. & McGill, S. 2013. "A mixed-method study into ballet for people living with Parkinson's." *Arts and Health* 5:2, 103-119.
- Hughes, J. 2013. "Queer choreographies of care: a guided tour of an arts and social welfare initiative in Manchester." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 18:2, 144-154.
- Huotilainen, M & Putkonen, V. 2008. "Musiikkiharrastus vaikuttaa voimakkaasti lapsen aivotointaan." *Musiikki* 3-4, 204-217.
- Iverson, S. & Seher, C. 2014. "Using Theatre to Change Attitudes Toward Lesbian, Gay, and Bisexual Student." *Journal of LGBT Youth* 11:1, 40-61.
- Jackson, S. 2011. *Social works: Performing art, supporting publics*. London ja New York: Routledge.
- Jansson, S-M. 2014. *Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja -metodologioita*. Kokos-julkaisusarja 2/2014. Helsinki: University of the Arts Helsinki.
- Jentschke S. & Koelsch S. 2009. "Musical training modulates the development of syntax processing in children." *Neuroimage* 47:2, 735-744.
- Jermyn, H. 2001. *The Arts and Social Exclusion: a review prepared for the Arts Council of England*. London: The Arts Council of England.
- Jonas, S. 2012. "Embedding and sustaining youth worker core competencies in out-of-school time programs." Teoksessa D. Fusco (Red.). *Advancing Youth Work: Current Trends, Critical Questions*. New York & London: Routledge, 15-26.
- Kantonen, L. 2005. *Teltha: Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa*. Helsinki: Like.
- Kantonen, L. (Red.) 2009. *Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua: Keskustelua paikkasidonnaisesta taiteesta*. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- Kattenstroth, J-C. & Kolankowska, I. & Kalisch, T. & Dinse, H. 2010. "Superior Sensory, Motor, and Cognitive Performance in Elderly Individuals with Multi-year Dancing Activities." *Frontiers in Aging Neuroscience*, 2:31.
- Kester, G. 2004. *Conversation Pieces: Community and Communication in Modern Art*. Berkeley: University of California Press.
- Kester, G. 2011. *The One and the Many: Contemporary Collaborative Art in Global Context*. Durham: Duke University Press.
- Koramo, M. 2008. *Taiteen perusopetus. Selvitys taiteen perusopetuksen järjestämisestä lukuvuonna 2007-2008*. Helsinki: Opetushallitus.
- Kuppers, P. 2000. "Accessible Education: aesthetics, bodies and disability." *Research in Dance Education* 1:2, 119-129.
- Kuppers, P. 2007. *Scar of Visibility: Medical Performances and Contemporary Art*. University of Minnesota Press.
- Kwon, M. 2002. *One Place After Another: Site-Specific Art and Locational Identity*. Cambridge: MIT Press.
- Laes, T. & Schmidt, P. 2016. "Activism within music education: working towards inclusion and policy change in the Finnish music school context." *British Journal of Music Education*. Available on CJO 2016 doi:10.1017/S0265051715000224.
- Lake, J. & Jackson, L. & Hardman, C. 2015. "A fresh perspective on medical education: the lens of the arts." *Medical Education* 49:8, 759-772.

- Landry, C. & Green, L. & Matarasso, F. & Bianchini, F. 1996. *The Art of Regeneration: Urban renewal through cultural activity*. Stroud: Comedia.
- Leitch, R. 2004. *Arts in health: a review of the medical literature*. London: Arts Council of England.
- Lempp, H. & Potter, J. & Petit, P. & Hester, J. 2010. "Exploring chronic pain with patients: medicine meets art." *Medical Education* 44:11, 1139-1140.
- Lhermitte, M. & Perrin, B. & Blanc, S. ym. 2015. *Cultural times: The first global map of cultural and creative industries*. CISAC & EY.
- Lindgren, S. 2014. *Forskning om kulturskolan*. Stockholm: Sveriges Musik- och Kulturskoleråd
- Lubet, A. 2014. "Tunes of Impairment: An Ethnomusicology of Disability." *Review of Disability Studies: An International Journal* 1:1, 133-56.
- Lutz, H. & Herrera V. & Maria Teresa & Supik, Linda (Red.). 2011. *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-faceted Concept in Gender Studies*. Farnham & Burlington: Ashgate.
- Lynch, M. & Sloane, G. & Sinclair, C. & Bassett, R. 2013. "Resilience and art in chronic pain." *Arts & Health* 5:1, 51-67.
- Marner, A. & Örtengren, H. 2003. *En kulturskola för alla - estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv*. Forskning i fokus 16. Stockholm: Myndighet för skolutveckling.
- Matarasso, F. 1997. *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Bournes Green, Stroud: Comedia.
- McKee, K. & Hackney, M. 2013. "The Effects of Adapted Tango on Spatial Cognition and Disease Severity in Parkinson's Disease." *Journal of Motor Behavior* 45:6, 519-529.
- Miles, S. 2007. "Different journeys at different speeds: young people, risk and the challenge of creative learning." *Journal of Youth Studies* 10:3, 271-284.
- Morse, N. & Thomson, L. & Brown, Z. & Chatterjee H. J. 2015. "Effects of Creative museum outreach sessions on measures of confidence, sociability and well-being for mental health and addiction recovery service-users." *Arts and Health* 7:3, 231-246.
- NEA. 2013. *How Art Works: The National Endowment for the Arts' Five-Year Research Agenda, with a System Map and Measurement Model*. National Endowment for the Arts: Washington.
- Newbold, C. & Maughan, C. & Jordan, J. & Bianchini, F. (Red.). 2015. *Focus on Festivals. Contemporary European Case Studies and Perspectives*. Oxford: Goodfellow Publishers.
- Nissley, N. 2010. "Arts-based learning at work: economic downturns, innovation upturns, and the eminent practicality of arts in business." *Journal of Business Strategy* 31:4, 8-20.
- Patel, R. 2012. "Creativity and Partnership." Teoksessa D. Fusco (Red.) *Advancing Youth Work: Current Trends, Critical Questions*. New York & London: Routledge, 61-72
- Pedroni, P. & Sheppard, S. 2013. *Culture Shocks and Consequences: The Causal Line Between the Arts and Economic Growth*. Working Paper. Williamstown, MA: Centre for Creative Community Development.
- Penketh, C. 2014a. "Putting Disability Studies to Work in Art Education." *International Journal of Art and Design Education* 33:3, 291-301
- Penketh, C. 2014b. "Creative subjects? Critically documenting art education and disability." Teoksessa: Bolt, D. (Red.). 2014. *Changing Attitudes Towards Disability: Perspectives from Historical, Cultural and Educational Studies*. London: Routledge, 132-141.
- Pratt, A. 1997. *The cultural industries sector: its definition and character from secondary sources on employment and trade, Britain 1984-91*. Research Papers in Environmental and Spatial Analysis, 41. London: Department of Geography, London School of Economics and Political Science.
- Preston, S. 2011. "Back on whose track? Reframing ideologies of inclusion and misrecognition in a participatory theatre project with young people in London." *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance* 16:2, 251-264.
- Putnam, R. 2015. *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Ravelin, T. 2008. *Tanssiesitys auttamismenetelmä dementoituvien vanhusten hoitotyössä*. Väitöskirja. Oulun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 986. <http://herkules oulu.fi/isbn9789514288913/isbn9789514288913.pdf>. (Hämtad 21.12.2015).
- Reeves, M. 2002. *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*. London: Arts Council of England.
- Ruppert, Sandra. 2006. *Critical Evidence: How the Arts Benefit Student Achievement*. Washington DC: National Assembly of State Arts Agencies. <http://www.nasaa-arts.org/Research/Key-Topics/Arts-Education/critical-evidence.pdf>. (Hämtad 21.12.2015).
- Rydström, J. 2012. "Introduction: Crip theory in Scandinavia." *Lambda Nordica* 1-2, 9-19.
- Sanchez, E.N. & Aujla, I. J. & Nordin-Bates, S. M. 2012. "Cultural background variables in dance talent development: findings from the UK centres for advanced training." *Research in Dance Education*, online first publication.
- Schiama, G. 2011. *The Value of Arts for Business*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smiraglia, C. 2015. "Museum programming and mood: Participant responses to an object-based reminiscence outreach programme in retirement communities." *Arts and Health* 7:3, 187-201.
- State of the Field Committee. 2009. *State of the field report: Arts in healthcare 2009*. Washington, DC: Society for the Arts in Healthcare.
- Syvöja, H. ym. 2012. *Liikunta ja oppiminen. Tilannekatsaus - lokakuu 2012*. Muistiot 2012: 5. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/144729_Liikunta_ja_oppiminen_2.pdf. (Hämtad 21.12.2015).
- Särkämö, T. & Huotilainen, M. 2012. "Musiikkia aivoille läpi elämän." *Suomen lääkirilehti* 67:17, 1334-39.
- Taylor, S. and Ladkin, D. 2009. "Understanding Arts-Based Methods: Managerial Development." *Academy of Management Learning & Education* 8:1, 55-69.
- The Warwick Commission on the Future of Cultural Value. 2015. *Enriching Britain: Culture, Creativity and Growth*. Coventry: The University of Warwick, 8-9.

- Tiainen, H. ym. 2012. *Taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja pedagogiikan toimivuus*. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 57. Jyväskylä: Koulutuksen arviointineuvosto.
- Trainor, L. J. & Correga, K. A. 2010. "Music Acquisition and Effects of Musical Experience." Teoksessa M. R. Jones ym. (Red.). *Music Perception*. New York: Springer, 89-127.
- UNESCO 1994. "The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education." Adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994. http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF. (Hämtad 3.1.2016).
- UNESCO. 2006. "Road Map for Arts Education." The World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century Lisbon, 6-9 March 2006. Paris: UNESCO. http://portal.unesco.org/culture/es/files/40000/12581058115Road_Map_for_Arts_Education.pdf/Road+Map+for+Arts+Education.pdf (Hämtad 21.12.2015).
- UNESCO. 2010. *Seoul Agenda. Goals for the development of arts education*. Paris: UNESCO. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Seoul_Agenda_EN.pdf. (Hämtad 21.12.2015).
- Verghese, J. ym. 2003. "Leisure Activities and the Risk of Dementia in the Elderly." *New England Journal of Medicine*, 348: 2508-2516.
- Vesan, P. & Bizzotto G. 2011. *Quality of Life in Europe: Conceptual approaches and empirical definitions*. Walqing working paper 2011.5. Moncalieri: WALQING Project.
- Vince, R. 2002. "Organizing reflection." *Management Learning* 33:1, 63-78.
- Virolainen, J. 2015. *Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset: katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen*. Cuporen verkkojulkaisu 26. Helsinki: Cupore.
- Väkevä, L. 2015. "Music for all? Justifying the two-track ideology of Finnish music education." Teoksessa Kurkela, V. & Mantere, M. (Red.) *Critical Music Historiography: Probing Canons, Ideologies and Institutions*. Farnham: Ashgate, 45-55.
- Webster, M. & Buglass, G. (Red.) 2005. *Finding Voices Making Choices: Creativity for Social Change* (2nd Edition). Nottingham: Educational Heretics Press.
- Wilson, L. & Bryant, W. & Reynolds, F. & Lawson, J. 2015. "Therapeutic outcomes in a museum? 'You don't get them, by aiming for them': How a focus on arts participation promotes inclusion and well-being." *Arts and Health* 7:3, 202-215.
- Winner, E. & Goldstein, T. R. & Vincent-Lancrin S. 2013. *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. Educational Research and Innovation. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264180789-en>. (Hämtad 21.12.2015).
- World Health Organization 1946. *Constitution of the World Health Organization*. Allekirjoitettu New Yorkissa 22.7.1946. <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>. (Hämtad 20.12.2015).